

Олександр Вікторович ДОРОФЄЄВ

кандидат економічних наук, доцент, Полтавська державна аграрна академія

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ
АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

Дорофєєв, О. В. Сучасні напрями забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва [Текст] / Олександр Вікторович Дорофєєв // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 3. – С. 195-200. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Зміни економічного, соціокультурного, політичного характеру, що відбувалися в аграрному секторі економіки України протягом 1990-2018 рр. були обумовлені низкою причин, здійснювалися з дотриманням певних принципів і мали своїм наслідком як позитивні, так і негативні процеси і явища. Однак більш важливим з економічної точки зору є виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що детермінують деструктивні процеси в аграрній сфері, оскільки отримані знання сприятимуть вдосконаленню системи управління суб'єктами аграрного виробництва.

Мета. Метою статті є аналіз трансформації системи управління суб'єктами аграрного виробництва з використанням методологічних основ теорії гармонізації.

Висновки. Таким чином, спрямовуючи механізми управління на розвиток аграрного сектора економіки, ми повинні забезпечити зміну кількісних його параметрів в заданому співвідношенні, що буде сприяти появі нової якості. З методологічної точки зору важливо уточнити – механізми управління повинні сприяти підтримці динамічної рівноваги системи аграрної економіки (її гомеостазу) або стаціонарності, тобто підтримці постійних змін параметрів системи, які, однак, повинні проходити в певних пропорціях (найбільш вірогідних, оптимальних, «золотих»), пошук яких не припиняється ні всередині системи, ні за її межами.

Ключові слова: аграрний сектор, принципи гармонізації, трансформація системи управління, механізми управління, гармонізація.

Oleksandr Viktorovych DOROFIEIEV

PhD in Economics, Associate Professor, Poltava State Agrarian Academy

**MODERN DIRECTIONS FOR THE PROVISION OF ECONOMIC DEVELOPMENT
OF AGRI-MANUFACTURING SUBJECTS**

Abstract

Introduction. The changes in the economic, socio-cultural, and political nature of the agrarian sector of Ukraine's economy during the period from 1990 to 2018 were due to a number of reasons, were carried out in compliance with certain principles and had as a consequence both positive and negative processes and phenomena. However, more important from an economic point of view is the identification of causal relationships that determine destructive processes in the agrarian sector, because the gained knowledge will contribute to improving the management system by actors in agrarian production.

The purpose. The purpose of the article is to analyze the management system transformation by subjects of agrarian production using the methodological foundations of the harmonization theory.

Conclusions. Thus, by directing control mechanisms on the development of the agrarian sector of the economy, we must ensure that its quantitative parameters are changed in a given ratio, which will contribute to the emergence of a new quality. From the methodological point of view,

---

it is important to clarify - the management mechanisms should contribute to maintaining the dynamic equilibrium of the agrarian economy (its homeostasis) or stationary, that is, maintaining constant changes in the parameters of the system, which, however, must pass in certain proportions (the most probable, optimal, «golden»), the search of which does not stop either inside the system or beyond.

Keywords: agrarian sector, principles of harmonization, transformation of control system, control mechanisms, harmonization.

JEL classification: Q 10

Вступ

Зміни економічного, соціокультурного, політичного характеру, що відбувалися в аграрному секторі економіки України протягом 1990-2018 рр. були обумовлені низкою причин, здійснювалися з дотриманням певних принципів і мали своїм наслідком як позитивні, так і негативні процеси і явища. Безумовно, існує значний науковий інтерес до розуміння тих механізмів розвитку складних процесів, які мали своїм наслідком позитивні зрушення. Це важливо, зокрема, в контексті більш широкого застосування в аграрній сфері бенчмаркінгу.

Однак більш важливим з економічної точки зору є виявлення причинно-наслідкових зв'язків, які детермінують деструктивні процеси в аграрній сфері, оскільки отримані знання сприятимуть вдосконаленню системи управління суб'єктами аграрного виробництва.

Процес ринкової трансформації аграрного сектора економіки України знайшов широке відображення в роботах В. Амбросова, А. Амосова, А. Білоруса, А. Березина, П. Гайдуцького, О. Гудзинського, М. Дем'яненка, В. Калінчик, М. Латиніна, Т. Лозинської, П. Саблука, А. Шпичака, В. Юрчишина та багатьох інших. Однак жоден з названих авторів не використовував для наукового аналізу методологію гармонізації. Відсутні подібні розробки і за кордоном. З нашої точки зору є необхідність в розробці та доведенні гіпотези, яка стверджує, що дотримання принципів гармонізації в управлінні сприятиме стабілізації економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва.

Мета та завдання дослідження

Метою статті є аналіз трансформації системи управління суб'єктами аграрного виробництва з використанням методологічних основ теорії гармонізації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Так склалося, що кардинальні трансформації системи управління аграрним сектором економіки України переслідували на різних етапах хоча й важливі, але далекі від проблем гармонійного розвитку цілі.

Головною відмінністю глибоких якісних змін як власне аграрної системи України, так і системи управління стало відділення політичної влади (яка залишилася у держави) від господарської (перейшла підприємствам). Причому ці зміни здійснювалися в кілька етапів, на кожному з яких відбувалися як організаційні, так і функціональні перетворення, не синхронізовані в часі, що стосувалися як державного, так і господарського управління. Так, практично до початку 2000-х років структури управління сільськогосподарських підприємств України залишалися громіздкими і занадто ієрархічними, в той час як галузеве управління суб'єктів виконавчої влади стало більш ліберальним. В останні десять років спостерігається зворотна тенденція – менеджмент аграрних підприємств стає все більш ефективним (з мікроекономічних позицій) і в великих агропромислових компаніях холдингового типу мало чим відрізняється від менеджменту зарубіжних компаній, а державне управління організаційно ускладнюється.

Період до 1996 р (введення національної валюти) в певній мірі можна вважати підготовчим до запуску ринкового механізму.

Не можна погодитися з тими авторами, які вважають, що в цей час здійснювалися лише формальні зміни, які не стосуються суті аграрних відносин [1, с. 25]. З 1990 р. по 1995 р. закладалися правові основи функціонування системи державного управління галуззю в ринкових умовах, розроблялася і легітимізувалася процедура роздержавлення й приватизації земель сільськогосподарського призначення, приймалися базові закони. Функціональна основа діяльності галузевого міністерства трансформувалася істотніше, ніж його структурно-ієрархічна будова. Так, були скасовані державна закупівля сільськогосподарської продукції, централізоване постачання матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарським підприємствам, скасовані державні закупівельні ціни, квоти і ліцензії на експорт більшості видів продукції. Така швидка («шокова») трансформація основних інструментів аграрної політики мала ряд негативних наслідків: відтік інвестицій, бартеризацію сільськогосподарської торгівлі, масове банкрутство підприємств, криміналізацію земельних відносин тощо.

Такі одночасні й масові зміни системних елементів в науковій літературі ідентифікуються як кризові явища. Й. Шумпетер пояснює виникнення економічних криз в більшій мірі впливом екзогенних факторів. Справжні причини криз («подій, що зупиняють попередній економічний розвиток» [2, с. 208]), на його думку, «<... лежать поза чисто економічної сфери, тобто ...>» «<... кризи – це наслідки порушень економічних процесів ззовні» [2, с. 209].

Примітно, що автор не може знайти спільну ознаку виникнення криз. Наведемо його інтроспекції з цього приводу: «Іноді порушується пропозиція, іноді попит. У першому випадку порушення мають місце то в самому виробництві, то на ринку, то в кредитній системі. В останньому випадку вони іноді виникають внаслідок зміненої тенденції попиту (наприклад, через віяння моди), а часом через зміни в платоспроможності покупців. В одних випадках кризам властивий крах кредитної системи, який особливо сильно зачіпає капіталістів, а в інших – особливо сильно страждають робітники й землевласники» [2].

Можливо, причини виникнення кризових явищ слід шукати саме в порушенні пропорцій гармонійного співвідношення системних елементів, викликаному позасистемними факторами (позасистемними, а не позаекономічними, оскільки важко погодитися з Й. Шумпетером, що подорожчання (здешевлення) енергоносіїв, зміна курсу валют або митних тарифів не належать до економічних факторів. Вони не є економічними факторами даної локальної системи, такої, наприклад, як система аграрної економіки).

На другому етапі трансформації аграрної системи (до 2000 р.) основним управлінським завданням уряду було завершення земельної реформи, а пріоритетною метою господарського управління стало виживання й збереження юридичної самостійності. При наявності названих управлінських пріоритетів, проблема знаходження й дотримання економічних пропорцій, зокрема пропорцій розподілу доходів між секторами економіки, не приваблює увагу ні вчених, ні державних діячів. У той же час всі зацікавлені сторони звертають увагу на ціновий диспаритет обмінних операцій між сільським господарством і суміжними галузями як на проблему, яка потребує першочергового вирішення: «Сільське господарство України, як і інших країн, постійно стикається з проблемою диспаритету цін в обміні між першою і другими сферами АПК, що негативно позначається на рентабельності сільськогосподарського виробництва» [3, с. 6]. Вченими пропонується ряд заходів щодо подолання цінового диспаритету (найчастіше це використання державних товарних інтервенцій, компенсаційних платежів, регулювання цін на матеріально-технічні ресурси), що

складають основу макроекономічної регуляторної політики в аграрній сфері. Тобто констатується, що пропорції чисто господарських процесів залежать від макроекономічних пропорцій, на встановлення яких не поширюється вплив окремих економічних суб'єктів. Отже, можна зробити висновок, що в кризові періоди істотно зростає роль державного управління, а основним його завданням стає структурна гармонізація. Якщо звернутися до глибинного змісту запропонованих макроекономічних заходів регулювання, то ми розглянемо в ньому спрямованість на гармонізацію співвідношень між попитом і пропозицією; вартістю виробництва і ціною продажу; мінімальною і максимальною ціною; накопиченням і інвестиціями. Тут слід зробити два зауваження: 1) оскільки заходи державного регулювання стосовно системи аграрної економіки є екзогенними факторами, то вони, за висновками Й. Шумпетера, можуть переривати існуючий хід економічних процесів і сприяти розвитку кризи. Таким чином, державне регулювання не може мати однозначно позитивні наслідки; 2) державне регулювання забезпечує очікувані ефекти тільки в тому випадку, коли воно здійснюється з урахуванням універсального закону структурування системи – закону золоті пропорції.

Однак, за спостереженнями І.Крюкової, відсутнє розуміння науковим співтовариством «<... законів структурування економічних систем ...>», «тому, незважаючи на те, що в макроекономічному моделюванні використовується економічне обґрунтування чинників зростання й емпірично визначені характеристики циклічних коливань, між змодельованими й реальними процесами спостерігаються істотні розбіжності» [4]. Дослідження автора також показали, що торгово-оптові й інші посередницькі підприємства України є ланками в мережі, створеної для абсорбції доходів великих підприємств за допомогою схем здійснення ресурсних і цінкових трансфертів, а також повернення ПДВ з державного бюджету на користь вузького кола їх учасників [4].

Внаслідок розвитку описаних процесів фінансові накопичення сільськогосподарських підприємств постійно скорочуються, що уповільнює їх технічне переозброєння. Тому з 2003 р. уряд застосовує дотаційний механізм підтримки сільськогосподарських товаровиробників, списуючи або реструктуризуючи борги підприємств перед держбюджетом (1998–2000 рр.) і вводячи пільгове оподаткування (1998 р.) [5]. Заходи державної підтримки сільського господарства, а також процеси концентрації капіталу й консолідації земель позитивно вплинули на ефективність галузі, про що свідчить вирівнювання приведенного прибутку сільськогосподарських підприємств України.

Можна сподіватися, що погіршення доступу на окремі ринки стане стимулом для українських товаровиробників для пошуку нових каналів реалізації виробленої продукції, а також буде сприяти підвищенню уваги до такої складової конкурентоспроможності продукції як її якості.

Слід підкреслити, що в разі використання механізму дотацій в управлінні аграрною економікою, свобода прийняття рішень суб'єктами господарювання обмежується, оскільки субсидії мають цільове призначення, наприклад, в Україні вони використовуються для підтримки виробництва зерна, молока й м'яса.

Перетворення системи управління аграрною економікою, які відбувалися на 2-му і 3-му етапах (1995–2005 рр.) також були пов'язані з формуванням інституту місцевого самоврядування, компетенційний потенціал якого включає безліч функцій, пов'язаних з впливом на господарську діяльність, особливо в сфері землекористування. Система управління аграрною економікою стає менш ієрархічною, але при цьому виникає нова проблема – налагодження взаємин між суб'єктами господарювання, органами державної влади й місцевого самоврядування. Іншими словами, гармонізація розподілу доходів, створених у сфері аграрної економіки (співвідношення між чистими

податками, заробітною платою найманих працівників і валовим прибутком підприємств) не може бути досягнута без гармонізації відносин між державою, підприємцями та їх об'єднаннями, місцевим самоврядуванням і громадськими організаціями.

Недарма на сучасному етапі трансформації системи управління (з 2006 р.) все частіше наголошується на необхідності налагодження державно-приватного партнерства і, одночасно, звертається увага на слабкість професійних і громадських інститутів, що й обумовлює разом з іншими факторами спотворення внутрісистемної структури.

З огляду на сучасну методологію складних, відкритих, невпорядкованих систем, які, перш за все, відрізняються динамічністю (містять в собі потенціал саморозвитку), зростання і розвиток системи аграрної економіки слід розглядати як взаємозалежні і взаємопов'язані процеси її еволюції, які можуть не збігатися у часі. «Накопичення кількісних змін з часом забезпечує перехід системи до нової якості (тривалий період первісного нагромадження капіталу в землеробстві в кінцевому підсумку сприяв не тільки індустріалізації сільськогосподарського виробництва, а й заміні феодальних відносин капіталістичними); якісно новий стан продуктивних сил і виробничих відносин призводить до істотного зростання масштабів виробництва (якісно нові засоби виробництва дозволили отримати істотно більші обсяги сільськогосподарської продукції з фіксованою площею земель, придатних для аграрного виробництва) ...» [6, с. 56].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, спрямовуючи механізми управління на розвиток аграрного сектора економіки, ми повинні забезпечити зміну кількісних його параметрів в заданому співвідношенні, що буде сприяти появі нової якості. З методологічної точки зору важливо уточнити – механізми управління повинні сприяти підтримці динамічної рівноваги системи аграрної економіки (її гомеостазу) або стаціонарності, тобто підтримці постійних змін параметрів системи, які, однак, повинні проходити в певних пропорціях (найбільш вірогідних, оптимальних, «золотих»), пошук яких не припиняється ні всередині системи, ні за її межами.

Список літератури

1. Політика і розвиток сільського господарства в Україні / За ред. Ш. фон Крамона-Таубадея, С. Зорі, Л. Штріве. К.: Альфа-Принт, 2001. 312 с.
2. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу /; пер. з англ. В. Старка. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
3. Пасхавер Б. Й., Молдован Л. В., Шубравська О. В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 3-9.
4. Крючкова І. В. Макроструктурні фактори розвитку економіки України та Закон золотого перерізу URL: <http://iee.org.ua/ua/publication/57/>
5. Про фіксований сільськогосподарський податок. Закон України від 17 грудня 1998 р. № 320-14. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin//Laws/main/cgi>
6. Лозинська Т. М. Державне управління розвитком продовольчого ринку України в умовах глобалізації економіки: дис..... доктора держ. управління: 25.00.02. Х., 2008. 455 с.

Reference

1. *Polity`ka i rozvy`tok sil`s`kogo gospodarstva v Ukrayini*. [Polity`ka i rozvy`tok sil`s`kogo gospodarstva v Ukrayini]. (2001). In Kramona-Taubadelya, Sh. fon, Zori, S., Shtrive, L. (ed.). Al`fa-Pry`nt. Kyiv. Ukraine.

-
2. Shumpeter, J. A. Teoriya ekonomichnogo rozvy`tku: Doslidzhennya pry`butkiv, kapitalu, kredy`tu, vidsotka ta ekonomichnogo cy`klu. [Theory of economic development: profit, capital, credit, percent and economic cycle survey]. (2011). Translated by. Starka, V. Vy`davny`chy`j dim «Ky`yevo-Mogy`lyans`ka akademiya». Kyiv. Ukraine.
  3. Pasxaver, B. J. and Moldovan, L. V., Shubravs`ka, O. V. (2012). «Main problems of agricultural production development.» *Ekonomika APK*. no. 9. pp. 3-9.
  4. Kryuchkova, I. V. Macrostructural factors of economic development of Ukraine and the law of the golden section. Available at: <http://iee.org.ua/ua/publication/57/>
  5. Pro fiksovany`j sil`s`kogospodars`ky`j podatok. Zakon Ukrayiny`. [On a fixed agricultural tax. Law of Ukraine]. No.320-14 17 December 1998. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin//Laws/main/cqi>
  6. Lozy`ns`ka, T. M. (2008). *Derzhavne upravlinnya rozvy`tkom prodovol`chogo ry`nku Ukrayiny` v umovax globalizaciyi ekonomiky`*. [State management of the development of the food market of Ukraine in the conditions of globalization of the economy]. Ph.D. Thesis: 25.00.02. Kharkiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2018 р.